

եւ այն՝ աւելի որոշ կերպով՝ Նայիրիի Նիմնէ գաւառն եւ գէպի ի վար, Արաւելի արշաւեց, Նմանապէս իւր թագաւորութեան երկրորդ տարին Նայիրիի սահմանները մտաւ։ Սուրենյան ազգիկներէն եկաւ եւ Իգույսի, Աինաբուի, Գամգամնասի եւ Ասաշիւար-Իրբուրի վայելէն անցնելով՝ Տուշհաի վայել ժաւեց, ուր՝ իւր պատերազմական արութիւնները Նայիրիի երկիրներուն մէջ՝ արձանագրելով անմահացող եւ Նայիրիի շորս գաւառներէն Հարկ առաւ։ Նայիրիէն ետ գաւառայէն ետքը՝ արշաւեց Նիրբուի եւ Արհուի վայել։ Ուստի II, 97 արձանագրութեան բանը թէ Ասորեստիկոսը իւր թագաւորութեան Հինգերորդ տարին՝ «Երկրորդ անգամ» Նայիրի արշաւեց՝ ասորեստանցի զորղին կողմէն սխալ մըն է, վասն զի այս արշաւանքն երրորդն է Ասորեստիկոսի երրորդ արշաւով Սի(ի)-գիւանէ ճամբայ ելլելով՝ Նիրբուի, Տուշհա եւ Տիգրիսի անցնելէն ետքը՝ Գիւաւ եւ վերջապէս Արհուի Հասաւ։ Նայիրիի երկիրներուն մէջ՝ անառիկ ամրոցներով պաշտպանեալ 250 քաղաք աւելցին, կործանեցին եւ անբերկ զարծեալն՝ խոտերով կը վերջնայլ Ասորեստիկոսի արշաւանքին վայել տուած տեղեկութիւնը։ Այս արշաւանքը կասարկապէս լրացաւ շուտով յաջողած սպասարկութեամբ մը գէպի ի Բիւ-Չամանի, այնպէս որ թագաւորը կը պարծի ըսելով՝ «Նայիրիի Ընդարձակածաւալ երկիրներն իրենց ամրոցեղանայ տարածութեամբ նուաճեցին», իսկ իսկ Ասորեստիկոսի արշաւի իւր թագաւորութեան 18-րդ տարին գարնետ Նայիրիի վայել արշաւելը, Հոն Արհուի միւսանգամ Հաստատուեցնելու եւ աղբիւր Ասորեստիկոսի անքն եղող Բիւ-Չամանի գաւառը գարնետ զինու զորով իր կամը երթալու ստիպուիլը՝ ինչպէս իրաւամբ մտալի կ'ընէ լէման, կը ցոյցանեն, որ Ասորեստանցիք ետ քաշուած են Նայիրիէ, որչափ ալ արքանի պատմագրերը պաշտօնապէս դարձնենք զիջելի զայն ու երեւոյթ ունենան՝ Ուստի անմահացած ու մեծ նշանակութիւն չունեցող խօսք է, երբ տարեկան վերջը՝ Ասորեստիկոսի արշաւի վայել ունեցած յաջողութիւններն այսպէս կը նշեն։ «Նայիրիի, Արհուի, Զուրաբի եւ Նիրբուի բաւաններուն զէմ մանչեցի իրենս զիտման» առաւանդն անձեռնդ։

Սագմանասար Բ. եւ Սամիրաման Բ. ալ արշաւեցին Նայիրի, բայց ինչպէս կ'երեւայ իրենց գործն աւելի նոյն երկրի արեւելեան մասին հետ էր։

Սագմանասար Բ. իւր թագաւորութեան առաջին տարին Արհուի կրճէրն Նայիրի արշաւեց եւ այս արշաւանքի առեւ ստիպուեցաւ անցնել այնպիսի «անմարմնալի լեռներէ, որ երկամբ է գաւառն զի սայրին (?) նման գէպ երկինք ցցուած էին», Հուրուշիանէ Ուրարտու Հասաւ եւ ուրարտեան Սուգուռիա ամրոցնէ գէպի ի վար «Նայիրիի ծովը» շնչեցաւ, որպէս զի գաւառնի (Արհուի) վայելն գարնետ Ասորեստան գաւառայ։ Իւր թագաւորութեան երրորդ տարին գարնետ Ուրարտուէն գէպի ի վար «Նայիրիի ծովը» եկաւ եւ անկէ մկնելէն ետքը՝ մուսնաիկ Արհուի, ուր երկրին մայրաքաղաքն տաճարին մէջ կանգնեց իւր արքունի արձանը՝ Նայիրիի մէջ ըսած քաջութեանց ու

գործոց արձանագրութեամբը։ Ետայ մտաւ Հուրուշիա եւ Ինդուսի ու Արաւելի կրճէրը, որ զինքն Արեւելա հանեցին։ Սեւ կովովն Համանայն՝ Սաղմանասարին Տիգրիսի աղբարկուներն (Արհուի-ու) ըսած արշաւանքն ետիներով տարին կ'իյնայ։ Թէ ինքն իւր այս արշաւանքին ստեղծ Նայիրիի երկրի ներէն անցած է, յայտնի է (Lxy, 15, 22), Հոն նոյն տարին Նայիրիի Ասորեստանցող Հաստացանքի Հարկը կ'որոշուի։ Նմանապէս (իւր թագաւորութեան տասներորդ տարին) Արհուի Արարտու լուած ատենն՝ Նայիրի հանդիպած ըլլալու է, իւր թագաւորութեան 15-րդ տարին թէ Տիգրիսի եւ թէ Եփրատի աղբիւր Հասած է։ Յայտնապէս կ'ըսուի թէ այս արշաւանքն եղած է «Նայիրիի ու Ուրարտուի զէմ» Տանանալի բացակայութեան ետքը՝ տարակոյ լիայ որ թագաւորը (թագաւորութեան 25-րդ տարին) քաւայի (= քուէ, վերին մասն Արիկի) արշաւանքի առեւ Ուրարտու եկաւ, թէ եւ որոշ ի յիշուի Նայիրիէ անցած ըլլալն, նմանապէս՝ թագաւորութեան 27-րդ տարին՝ երբ Բիւ-Չամանի Արաւելի վայելն Ուրարտու մտաւ։ Չմնայէս նկատողութեան առաջը է Արհուի (29-րդ տարին), Հուրուշիաի (30-րդ տարին), Մաշհիսի եւն եւ Հուրուշիաի (31-րդ տարին) արշաւանքները։

Սագմանասար Բ. ի յաջորդ Սամիրաման Բ. 3 անգամ մեծ ձեռնարկութիւն ըրաւ Նայիրիի նահանգներուն զէմ, ինչպէս արձանագրութեանց կը վկայեն։ Առաջին արշաւանքին վայել ամենեւին մանրամասնութիւն յայտնի է։ «Նայիրիի համայն թագաւորացը հարկը կը ներկայացնեն կառքի մէկը, «Այն ատեն ամրոցը Նայիրիէ իրենս ցցած» նուաճեցին, այս ձեռքով ուսուցիկ խօսքով է որ կ'աւարտի Նայիրիի այս արշաւանքին վայել արեւած տեղեկութիւնը. արշաւանք մը՝ որուն յաջողութիւնը կամ ոչինչ էր եւ կամ շատ կարճատեւ, ինչպէս երկ'ապագայնէ նկարագրութեան չըրաւ թիւնը՝ համեմատութեամբ այն մանրամասն ստորագրութեան, որով արձանագրութիւնն երկրորդ, բայց մանաւանդ երրորդ արշաւանքը կը նկարագրէ։

Երկրորդ արշաւանքին առաջնորդն էր Ասորեստանցող թագաւորն Բ-Իւ-Իւ, որ մինչեւ «արեւմտեան ծով» յաւաքանալով աւել ու մահ ստեղծ է մահաւորի Միթիսար երկիրը, այս երկրէն դառնալու ատեն՝ Սուրենյան պատերազմական զորութիւնը խաղաղակիւն ետքը՝ Նայիրիի համայն թագաւորներէն Հարկ առաւ կառքի մէկ։ Երրորդ արշաւանքի ատեն Սամիրաման անձամբ իւր զորքով Չար գետին ու Սիլար լեռանց վայելն՝ վեր գէպի ի Նայիրի, քաւայի, Հոն Հուրուշիանէ, Միթիսարէն, Սուրենյան, Մաննէ, Պարսուան եւ Տուրուան Հարկ առաւ։ Մեծուս նուաճելէն ետքը՝ Գիդիլուսգան առաւ, ուր Սիւար ամրոցն իւր արձանը կանգնեց՝ Նայիրիի մէջ կատարած քաւութիւնները փառարանող գրութեամբ, Հաւաքային արեւելք (Մագաթ) ասպատակութենէ

1 Ասորեստի իրեն թէ ցանցով մը։

2 Տուրուանի (Սիլի) կամ Ասորեստանցող սպա-

րապետին ստորագրութեան քարձրատախանն պաշտօնակալ մը։

րա, կինդուտուռը՝ իշխանը Արուս, կերբու՝ իշխանը Գիրինապուսը, Չուգարուրա՝ իշխանը Չուգանու, Գինգերա՝ իշխանը Իրախաստի, Տուրլա՝ իշխանը Բաարդուտա, Նանի (Ք)՝ իշխանը Շուուա, Սաաիրիս եւ Արաաիրաբի:

Այս ամեն երկիրներուն մէջն միայն Աբէշոյի եւ Տուրլայի տեղերը կարելի է քննել մեր ճշշել. բոտարուս՝ այս երկու անունները ուրիշ տեղ ալ կը հանդիպին. բայց ասոց վրայ տես վարը: Ամենէն վերջը յիշուած Սաաիրիս եւ Արաաիրաբի անունները հաւանականորեն երկիրներու անուն են, որ նախնաւոր տիրող հարստութեանց անունները կը ներկայացնէին: Հմմտ. Հոմերի, ապիւ Ագինի են: Աորեստանցոց Նայիրի բռնելով իմացածը ամեն ժամանակ նայն եղած չէ: Տիգրաւթպիղեներ Ա. Նայիրի բռնելով Եփրատէն (Արաաիրայ հիւսիսային կողմէն) մինչեւ Ուրմիյ լիճն եղած ամբողջ լեռնագագաւոր կ'իմանայ: Այնչափ որոշ չէ թէ ինչպէս հասկնալու եւ Աուրեստանը պարսկա-նապուրթեանց Նայիրին, Վիրշն, Նիրբու եւ Կաշիւրի մերթ իբր Նայիրիի չվերաբերող երկրի կը ներկայացունեն եւ մերթ Նայիրիի գաղափարին մէջ կ'ենթադրուին: Սարմանատար Բ. ամեն բանէ յառաջ՝ «Տիգրիսի աղբեր» (Սեբենե-տույի) երկիրը Նայիրի կը նկատէ. սակէ զատ թէ իւր եւ թէ Սարգոնի ժամանակ Նայիրի անունը կապուած է Լուրուշիւիյ հետ, այնպէս որ այս երկրին թաւաորը «Նայիրիի թագաւորն կը կոչուի ուղղակի: Եւրպէր կը կարծէ թէ Լուրուշիւի միայն՝ նախնաւոր Նայիրի կը կոչուէր եւ թէ Նայիրի անունը լրմնթացս ժամանակաց Լուրուշիւիյ հիւսիսային եւ հիւսիս-արեւմտեան կողմերը գտնուող երկիրներուն վրայ տարածուեցաւ: Ես կը կարծեմ թէ ասոր բոլորովին հակառակ հետեւութիւնը կ'ենէն արանաւարութիւններն են: Առաջին թագաւորաց աստե՛ն՝ Տիգրաւթպիղեներ Ա. են մինչեւ Սամաիրաման Բ.: Նայիրի իւր մէջը շատ մ'ընդարձակ երկիրներ կը բովանդակէր. գետ. Տիգրաւթպիղեներ Գ. ի ատեն Նայիրիի կուսակալ մը կը նստէր Կուսմուի մօտերը կամ լաւ եւս՝ ի Տուգան: Իսկ Սարգոն, որ այնչափ յայապաշտ էր գէպ ի արեւմուտք եւ հիւսիս, Նայիրի բռնելով միայն Լուրուշիւիս կ'իմանայ. Տիգրաւթպիղեներ Ա. նոյն եւ Սամաիրաման Բ. ի յիշած թագաւորին Նայիրեան երկրիներուն տեղ յայտնապէս անցած են բոլորովին ուրիշ իշխանութիւններ, բայց ի մասնաւոր հզօրն Ռուրատուն: Վերոյիշեալ թագաւորաց յառաջ բերած Նայիրեան երկրներէն եւ ոչ մէկը կը տեսնուի Սարգոնի քով: Նայիրի անունը Լուրուշիւիյ սեփականուած էր կամ այս երկրին վրայ միայն ամփոփուած:

Աորեստանի հիւսիսային կողմը գտնուող ամեն երկիրներուն՝ սկզբնաւոր Աուրեստանցիներէն Նայիրի անուանուելուն յայտնի ապացոյցն է Վանայ լճին «վերին ծով Նայիրեան երկրի» եւ Ուրմիյ լճին՝ «վարի ծով Նայիրեան երկրի» կոչուելը:

Ա Սարգաւորը. Եթէ (Sams. II, 35) «վեր Նայիրի երկրն իսկ իսպըր միայն Հուրուշիւի վրայ շատուի, Նայիրի մաս կը համարէր նոյն իսկ Պարսուան եւ Գիլգիլուստան:

Ա Հմմտ. Schrader, Die Namen der Meere in den

Վանայ լիճը պարզապէս «ծով Նայիրեան երկրի», ալ կը կոչուի: Երազէր «Ծով Նայիրեան երկրի» կոչուելը Ուրմիյ լիճը կը համարուի. բայց ինծի շատ աւելի հաւանական կ'երեւայ Աորեստանցոց՝ Նայիրիի երկրներուն մէջտեղ գտնուող Վանայ լիճը՝ համառօտիւ Նայիրեան ծով անուանելը: Նայիրեան ծովու Վանայ լիճն ըլլալու լաւ կը յարմարի Սարգանատարի մէկ արձանագրութեան, ուր կը պատմուի թէ այս թագաւորն Ուրարտու էն եւ Նայիրեան ծովուն երկրներէն դառնալէն ետքը՝ Գու (կիր)դանի հարկն առաւ. ինքն այս պարագային մէջ Ուրարտունէն գալով եւ Վանայ լճին եզերքէն գէպ ի արեւելք՝ Ուրմիյ լճին հիւսիսային եզերքը գնաց, ուր փնտաւելու ենք Վիրապը:

Աորեստանեան սեպագրաց Նայիրիին կը համապատասխանէ վանեան արձանագրութեանց՝ Նուրուրը, որ ինչպէս գլխաւորաբար կենդինի սեպագրերը կը ցուցնէ, բոլորովին տարբեր է Բի-Է-Նանէ = Ուրարտունէն: Սարգանատար Բ. ալ որոշ կերպով կը գնահատէ «Տիգրիսի (այսինքն՝ Սուբ-նատի) աղբեր երկրէն», որ է բռն Նայիրիին՝ «Եփրատայ աղբեր երկրէն», որ է բռն Ռուրատուն: Տարակից չկայ որ Նայիրիի մէկ մաս մասը վերջէն Տուգանէն իշխաններու պետութեանց հետ նուիրուեցաւ: Ըստ այսմ Սարգուր Ա. ինք ղեկըր «Թագաւոր Նայիրի» կ'անուանէ: Լէման կը կարծէ թէ Աուրեստանը պարզապէս այնչափով լիճանը գլխաւոր պատճառն այն էր որ նախկին իրարու հետ լիճ գաշնակցութեան թիւյլ կապերով կապուած Նայիրեան ցեղերու տեղ՝ Աորեստանեայց գէմ՝ Իրազէն միացեալ պետութիւն մը գտաւ: յիշեալ Սարգուր Ա. առաջիկ իշխանութեան ատեն, այս պետութիւնը վերջէն Ռուրատանց հին գաղութելուն աստեղ անհետ կորուսեցաւ: Ինչպէս բոնքը, էթէ Նայիրեան երկրին մէկ մասն՝ Աորեստանեայց յետագային թագաւորներու ատեն պարզապէս Ռուրատուի մէկ մասն կը համարուէր, սակայն Նայիրի անունը երկայն ատեն իբրեւ Ռուրատուն տարբեր անուն մնաց Վանայ թագաւորաց իշխանութեան աստեղ անհետ մասին վրայ: Երազէրն բաժնը թէ Աուրեստանը պարզապէս եւ Սարգանատար Բ. ի ատենները Նայիրի Ռուրատունի մաս կը համարուէր, կրնայ թերեւս առաջին թագաւորին ժամանակին համար մասամբ ճիշդ ըլլալ. իսկ Սարգանատարի թագաւորութեան միջոցին՝ նկատմամբ ինչպե՛ս վերն բուռնաներէն կ'երեւայ՝ տարակից չկայ որ Նայիրի եւ Ռուրատուն աշխարհագրորէն իրարմէ բոլորովին անջատ գաղափարներ են:

Մանրամասն խօսելու ենք «վերին ծովուն եզերքներէ» հետեւոր թագաւորաց երկիրները (արշաւեցի) խօսքին վրայ, վանս զի այս խօսքը — խաշ միկիւնաց — մեծ նշանակութիւն կամ կարեւորութիւն ստացած է Նայիրիին գէպ ի հիւսիս սեպագրաւորներուն կամ դրուելուն համար: Մեքնու-

assyrischen Inschriften. Abhandl. d. Berl. Akad. d. Wiss. 1877, էջ 192:

Ս Սեյա՝ Նարատս Նայիրի՝ գետնաւ երկրի, կը թարգմանէ: Այս անունս սեմական ծագում ունենալու տակաւին որոշ չէ:

Թեան դժուարութիւնն ի մասնաւորի այն է, որ հոն կը պատմեն թէ Ասորեստանեայց Թագաւորը 16 թու. եւ եփրատը անցնելէն ետքը՝ հասաւ Նայիրի 23 թագաւորաց երկրները, եւ թէ այս երկիրներուն մէջէն անցնելով հասաւ մինչեւ «վերին ծովը», Ամէնէն բնականն է Շուաղէի հետ «վերին ծովը» վանայ լիճը համարելը, Շուաղէր՝ այս 16 լիճները վանայ ծովուն արեւմտեան կողմը Մուրատ-շայի (որ սեպագորաց մէջ եփրատ կը կոչուի) եւ Տիգրիսի մէջտեղ կը գնէ։ Ինչպէս մտադրի կ'ընէ Բեւթ², որ այն կողմերը անձամբ ճանապարհորդած է, ու լաւ կը ծանշայ, Ասորեստանցոց բանակ մը կրնար արեւմուտքէն կամ հիւսիսէն վանայ լիճը գալ՝ Մշյը եւ Մանագիւրտի մէջտեղերը Մուրատշայի վայելէ, Գաիսէնի մէջէն ու Սիւսիս-գաղէի հիւսիսին կողմէն անցնելէն ետքը՝ հոս նկատուող թեան չէ կրնար առաւելի Գարէժ-խոյի (Բայազետ) ճամբան՝ մը առջեւն եղած գետքերն հետ առնչութիւն չունենալուն։ Թէեւ այսօր ալ, ինչպէս նաեւ հին ատեններէն Ասորեստանէն ուղղակի հիւսիս՝ Հակիւրիի անկիւռ ու վայրենի լեռնազաւառին մէջէն նեղ արահիտները վանայ ծովը կը տանին. բայց բացարձակապէս անկարելի է որ բանակ մը այս ճամբաներէն անցնիլ կարենայ։ Լեւան³ կողմակից է Բեւթի այս մեկնութեանը, որ Շուաղէի կարծիքը կը հաստատեն։ Եզ. Մայերն՝ «վերին ծով»-ով Սեւ ծովը կը համարէ, այս մեկնութեամբ ըստ երեւութիւն որչափ ալ ամեն դժուարութիւնը՝ բայց ի մասնաւորի եփրատէն անցնիլը՝ գոհացուցիչ կերպով կը մեկնուին, սակայն այս երթագործիւնը կամ կարծիքն ամենեւին հաւանական չէ. շատ անհաստատելի բան է, որ Ասորեստանեայց բանակ մ'այն վաղէմի ժամանակներն արեւմուտքէն արեւելք տարածուող լայն լեռնաշղթաներն անցած ըլլայ. եւ ո՛ր իսկ Մարգոն, որ գէպի հիւսիս-արեւելք ամենէն աւելի յառաջացողն է, այսպիսի յետիւս ատոմանի տաժանելի ճամբայ մ'ըրած է՝ թէ եւ այսպիսի ճամբայ կամ չու մը բանակի մ'անկարելի չըլլայ. սա պարագան ալ կայ որ Տիգրաւթիդէսը Ա. նոյ այս արածանագրութեան մէջ՝ այս մեծ ձեռնարկութեան վայր լիճ մ'աւելի մանրամասն կամ ընդարձակ խոստած ըլլաւու էր, որ սակայն եղած չէ։ Բայց առաջ Նայիրիի երկիրներուն մէջէն իրելու ամենէն հիւսիսայինը կը յիշուի Գաիսենի, որ Մեւլեդի կից է, ըստ այսմ՝ Սեւ ծովէն բաւական հեռու երկրի մէն է Շուաղէն, Սեւ ծովը արեւելքէն կը գնէ «մեծ» վերագիրին պակսելուն վայր, զոր Ասորեստանցիք Միջերկրական ծովուն ու Պարսից ծոցին մտնելը կը գնեն, ըստ այսմ՝ «մեծ» վերագիրը Սեւ ծովուն առջեւն ալ գրուած ըլլաւու էր թիւի⁶, որ ի սկզբան անդ թէեւ ինչ ինչ վերագրահա-

թեամբ «վերին ծովը» վանայ լիճը կը համարէ, ի վերջոյ նմանապէս Մայերի բերանման կողմէ անցաւ։ Երբորդ հարաւորութիւն մ'ալ կը մնայ. այսինքն «վերին ծով» ըստածով Միջերկրականը հակերայ, չամմէլ՝ այս կարծիքը կը պաշտպանէ։ Միայն թէ եփրատէն անցնիլը 16 լիճներէն շատերէն անցնելէն յաւաւ կը գնէ. բայց ներքեայ է արածանագրութեան յայտնի ընդգրկն այս կերպով մեկնել կամ ընդգրկն մէջ յետեւաւորութիւն մուծանել։ Գամմայի ղեկաւ շատ դժուարութեանքի է թէ ինչպէս կրնային Նայիրիի տերութիւններն, այնպիսի արեւմտեան երկիրներուն մէջ Ասորեստանեայց թագաւորին գիմանք իլլել, նա մանաւանդ երբ աչքի առջեւ բերուի, որ Նայիրիի տերութիւններուն մէջ Ռըմիւյ լճին մօտին գտնուող երկրիներ ալ կան, որ իրենց բանակները տուած են։ Աւելի ընդունելի կրնայ ըլլալ Վինթրէի՝ կարծիքը՝ որ վերին ծովով Միջերկրականը հակերայու գետքէն համար կ'ընէ թէ Տիգրաւթիդէսը անարգել մինչեւ Միջերկրական յառաջացաւ եւ ետքէն հիւսիսային արեւելք դարձաւ, որպէս զի «մեծ» եփրատն անցնիլ եւ ձախ եղբերք՝ վանայ լիճն մտնորը՝ գաղափարները խորակէ, բայց որովհետեւ Տիգրաւթիդէսը արածանագրութեան IV, 99 տեղի եղածը միայն վանայ ծովուն համար կրնայ ըլլալ, ուստի Վինթրէ շատ մեծ է IV, 50 գտնուածն ալ վանայ ծովը հակերայուն։ Վինթրէ ալ «վերին ծովուն» Սեւ ծովը ըլլաւը բացարձակապէս չ'ընդունիր։

(Հարուն-Իսիլ)

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԳԱՆ

ՓՈՂՈՒԹՈՒՆԸ ԸՈՒՆԵՆՈՒ ՎՈՐԳԱՄԵՆ, ՆԻԹԹԵՐ ՊՈՏՄՈՒԹԵՆ ԵՆՈՒ ՄԻՋՆԵՐԵՐԵՆ ՄՈՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵՆ ԸՈՒ ՀՆՏԵՆԱԳՐԵՆ Մ. ՄՈՒԹ

(Հարուն-Իսիլ)

Առիթ ունեցանք յիշելու վարդապետ ուրիշ թղթակցութիւնն Սուրբ Լեւան միանշանց հետ, եւ յիշեցնել յատկապէս իւր գրածն առ ուրիշ «Խորին-կամբ» իւր ՏԷՔԵՆ ԷԼԷՆԻԸ (1212) չորս տարի ետքը (1216ն) ՍԱԳԵԼԻ (տես վերը՝ § 316)։ Առ միանշանց Սեւա լեւորն գրած խրատական երկու կտոր է, մին (անդ՝ Թղ. 165ա—171ա) կը խօսի «վանս տանս համարոյ», եւ Ս. Երրորդութեան անշանց մասին, երկրորդը (անդ՝ Թղ. 171ա—177բ) «վանս մարդեղութեան բանին Աստուծոյ, եւն, ուստի աւելի վարդապետական» (տես § 322)։

¹ Zur Geographie des assyrischen Reiches, Sitzungsber. der Berl. Akad. d. Wiss. 1890, էջ 328.

² Zeitschrift f. Assyriologie, Լ. IX, 350 հ. և։

³ Անդ, 353.

⁴ Gesch. des Altertums I, 330; Liter. Centralbl.

1887, Nr. 3, ս. 76.

⁵ Zeitschrift für Assyriologie, IV, 31.

⁶ Gesch. 163, 614.

¹ Gesch. 528 հ. 528, Եւան. 2.

² Gesch. 331 հ. և, Եւան. 36.

³ Աւաղեմ կը սկսի (Թղ. 165ա) «Ո՛վ արքայան առաջնորդ եւ բերնաստեղծալ քահանայ եւ կրօնաւոր»